

Tomislav Šagi-Bunić

**ŽUDNJA ZA TRANSCENDENCIJOM KAO
KONSTANTA U POEZIJI TINA UJEVIĆA**

Ako zanemarimo godine kad je Augustin Ujević djelovao također kao politički aktivist, pa čak pomišljao da postane političkim ideologom, u poetskom govoru Tina Ujevića otkrivamo radikalnu okrenutost prema budućnosti, koja postaje jedna od ključnih konstanti te poezije. Prošlost treba zaboraviti: »Povijest mora biti pregažena! Gazi sa mnom / na svjetlonosne budućnosne staze« (*Majdani u biću na dvije noge* I). Prošlost truje ljude, mrtvaci pritištu svojim diktatima žive: »Dani su naši u smradu davno strunulih era, / noći su naše u hladu opasne mrtvačke strave. / Na javnom trgu tišti grobišna atmosfera, / a noću u postelji spavaće vampiri dave. // Leš kaže živom: 'Šuti, i tripud šuti...'*« (Ulica fantoma).*

Čini se da se u pjesniku dosta brzo, nakon što je shvatio da je došao »do zrelosti talenta, do spoznaje sebe i svoje moći«, iskristalizirala misao o tome koje treba da bude pravo njegovo poslanje. On će se sav okrenuti prema novome, kao tražitelj novosti svijeta. Možemo reći: no-

vosti sebe. »Neću da volim što već znahu oci« — pisat će on u *Suzi virtuoza* — »A ne plaše me konopci i koci, / dok javljam zoru svijeta«; ali će u Sarajevu 1930. reći i ovo: »Ni jedne godine, dana ni trenutka ne bih htio biti isti, stati, nego uvijek u duševnoj struji.«

Sigurno, golema je množina prošloga prisutna u tom poetskom opusu — nipošto tek kao svjedočanstvo pjesnikove enciklopedijske erudicije — ali ne na povijesni već na mitski način: ne bavi se on onim što je bilo, ne sređuje on stare račune, služi se samo baštinjenim pojmovljem postavljajući sadašnje upite i nadajući se budućim odgovorima.

Ili bar žudeći za tim odgovorima. Na taj način pjesnik, ne želeći ni trenutka stati u sebi postignutom, neprekidno teži izvan sebe, želi izbiti u novo; nijeti u sebi »krvav i strastveni polet / nevinih čula žudnih Natprostora« (*Kolajna*, XLII).

Može se reći da je ta poezija centrifugalna ako se postavimo na stanovište da pjesnik svoj ja doživljava kao središte, ali ukoliko sluti i želi i traži neko središte — recimo zasad — izvan sebe, onda je to govor o nekoj transcendentnoj centripetalnosti, u svjetlu obećanja: »Uživat ćeš radost gdje se stapa / jedina duša u punoći Svega... / (kad) prodreš u njedra svetoga jedinstva« (*Kolajna*, XLVI). Jer pjesnik je »nemoguć plamen među živim svijetom...« (*Unutrašnje jezgro*), i priznaje: »Ja hūjedoh postati ja samo dotle dok bijah mladi« (*Ogledam se u jezeru*).

Jezovitom plastičnošću izrekao je pjesnik taj problem svoga ja u pjesmi *Mrtvačeva veza*: »Noćas je mrtvac otpočivo i protezao se u mom krevetu: ... Spavam u krevetu tamnog pokojnika, / hodam u prnjama istog pokojnika... / Njegove riječi šapću u tami moje svijesti, / njegova usta pupaju kao pupoljak u praznom dnu mene. / ... mrtvi vladaju živima, stežu grla, dave usta, / mi plaćamo dug i štetu njihovih sudbina, / život je vezan mjenicom okova. / ... Tek se pitam da ovaj mrtvac, u krevetu, u odijelu i u tijelu, / tek se pitam da ovaj drugi nepoznati nisam može-biti ja sam, / stariji od sebe... / o ovaj pokojni i iznošeni ja...« A prije je bio rekao da: »žegu me zvijezde rodenoga srca, / kuda da god, zanijet zvučnim zavičajem, / vucarim sablast živućega mrca« (*Kolajna*, XLV). Značajno je da Ujević pravoga sebe vidi tek kao srce što ga žegu zvijezde, ili čak kao biće s praznim dnom, a ono što je na neki način neka supstancija, to je mrtvac: mislim da je to prilično dojmljiv način da se oslika čovjek kao žudnja za transcendiranjem sebe; »... na dnu mene zjapi ono što pita velike žedi« (*Duhovno veće*).

Vrijeme je za Ujevića veoma značajan faktor čovjekove egzistencije, ali žudnja za transcendiranjem sebe nipošto ne leži samo na liniji vremena; rekao bih da je to samo polazište za otiskivanje od »iznošeno-ga ja«, a prava se žudnja, kojoj se bar nekako može označiti žudeno, doživljava u prostoru kozmosa: »Uske su mi ove male zemlje, / kratke su mi moje bijele ruke... / Kroz ocean neba ja sam ronac, / i u mrežu lovim mliječne staze, / Mjesečić i Sunčić, Vasionac. / Mene pravo samo zvijezde paze. / Borci viču: konja! A mornari: jedra! / A ja, opit gla-

som pomorkinja vila, / žudim samo plavet, Vasiona Njedra, / i ja vičem: krila! — krila, krila!« (*Uasionac*). »Duvaju kroza me sile nepoznate / kao vjetar noći koji gasi svijeću. / ... Na dalekoj zvijezdi žude moje srži« (*Protiv milosti vijeka*).

Zvijezde su uopće tako-reći neizbježno uporište toga pjesničkog ispovijedanja. Gotovo bi čovjek bio sklon reći da bi ta poezija bila nezamisliva bez zauzimanja odnosa prema zvijezdama. Ujevićeva je poezija odista kozmička, ali se možda ne bi mogla bez korekture prihvatiti za nju oznaka »kozmički egocentrizam« (Marko Grčić), makar pjesnik navješćuje: »Trebna sabrati rojeve zvijezda i naći sveto jedinstvo« (*Kozmogonije*). Pjesnik je svjestan da nije on središte, ni umski ni djelatno: »Sô suza pijem u plamenoj čaši, / um dere tkivo što ga mašta satka, / a kada desna za zvijezdom se maši / znam da će sunca kojim ne znam ime / prije da me zgrabe u svoje visine / no što ću ikad spustit u nizine / života Sunca što im ne znam ime« (*Nostalgija svjetlosti*); stoga on žudi »da stignem u vis, u slobodu, u dom!« (*Suza virtuozu I*).

Žudnja međutim ne završava kod zvijezda, ona hiti u »srce zvijezda, svjetlo povrh svjetla« (*Kolajna*, XLVI); pjesnik dapače izjavljuje: »Trebna mi novog puta vidikom kakvim stranim, / novo mi biće s izvorom izvan bića treba« (*Sablasi putovanja*).

Druga dimenzija, možda donekle manje prisutna kao sizička slika, zove se dubina. Majdani, more, studenac (bunar) tvore suprotnu krajnost nadzvjezdanim prostorima u opisivaju težnje za transcendentnim jedinstvom bića. Suptilnija bi analiza, vjerujem, otkrila da u Timovoj poeziji nije odsutno poniranje u transcendentalno dno svih bića kroz traženje smisla ulaženjem u njih (»danas otkrivamo postojanje smisla«, *Uresi zemlje*). Ipak, najizrazitiji je uzlet prema visinama. Zato su privilegirani stvorovi ptice, a sasvim osobito mjesto zauzimaju stabla, od *Visokih jablana do Stabla po zimi*: »Stablo želi, stablo žudi, ono strepi, / ono hlepi, ono čezne, ono hoće, ono čeka, / pati strasti, želje, čuva volju u patnji, / vjeruje u udes tmasti i u vrijeme tajno. / I uzda se trajno.

Ujević je svjestan koliko je takvo njegovo pjesništvo neprilagođeno svijetu u kojemu se zbiva: »I postah ruglom pepeljastih dana« (*Kolajna*, XLVIII). Možda je to razlog zašto je iz njegova pjesničkog govora odsutna prava uzvišenost i birano dostojanstvo, a prisutna neka — rekao bih — doza svakodnevne banalnosti, koja svaki čas zazvuči kao neka poluironija ili prezir prema svečanoj odjeći i paradnom držanju onih koji u suvremenom svijetu daju ton: »A ti što smiješkom vrijeđaš ropsku patnju, / ... za vječnost tebi ja dodijelih patnju / psik moga ruga...« (*Kolajna*, XLVIII).

Jasno, da je takvo ocrtavanje termina žudnje kojom čovjek transcendirira sebe, u prvom dahu uokvireno onim što se tradicionalno naziva panteizam. Ipak, ne treba smetnuti s uma izjavu: »Novo mi biće s izvorom izvan bića treba« (*Sablasi putovanja*), što je mucav govor o apsolutnoj transcendenciji i apsolutnoj budućnosti (kao što je uostalom svaki govor o apsolutnom prazvoru i uviru bića). U ranijim pjesmama može

se, relativno često, naći i izričita religiozna invokacija osobnog Boga, s time da to uvijek ostaju — kako reče Tin u Sarajevu — »lirski ulomci, sumnje, čežnje i traženja, strepnje i sigurna čekanja«, ponekad i određena poricanja; u kasnijim je pjesmama ta eksplicitnost osjetno manja. No, suptilnu analizu termina žudnje za transcendencijom nisam kanio uključiti u ovaj prilog: ovdje je riječ o samoj žudnji.

Ipak, bitnu jednu komponentu žudnje ne mogu mimoći, a koja možda pruža ključ za prodornije analize Tinovih »strepnji i sigurnih čekanja«. To je veoma prisutna žudnja za prisnim osobnim dodirima s drugim osobama, na neki način transcendiranje sebe u otkrivanju drugoga: »Na bratsku dušu i domaći zvonik« (*Kolajna*, XLV). »Osjećam da se više ruku pruža / do moje ruke iz okolne tmine; / da više duša sa parfemom ruža / tik moga čela izdiše i gine. / K meni bi htjela nevidljiva braća, / sužnjevi vječni sakritoga svijeta; / često mi desnu njina desna hvaća, / no nikad jasne riječi i susreta. / Jer ljubav struji i kroz ove Tajne, / ljubav što duše za dušama goni, / i nosi samcu sred doline vajne / slutnju o nekoj boljoj vasioni.« (*Kolajna*, XLII). *Ruke*, ali posebno *oči* i *prozori* predstavljaju za Ujevića medium tog traženja da se izade iz sebe u otkrivanju drugoga, možda upravo traganja za pronalazjenjem pravoga sebe u otkrivanju drugoga. Smatram da se Tinova obuzetost otkrivenjem Žene, kao tipski Drugog, a nužnog za doseguće autentičnog dna Sebe, mora promatrati kroz tu prizmu.

U *Pobratimstvu lica u svemiru* zvuči i to traženje transcendirajućeg smisla panteistički, ili bar pjesnički nedorečeno, kao slutnja radošnog čuvstva bez pretenzije na filozofsku ili teološku konačnost.

Na svaki način, Tin Ujević je kroz samoispovjednu liriku o sebi govorio o čovjeku, pjevao čovjeka, ali ne čovjeka kao rodno biće, već čovjeka kao konkretnu osobu u žudnji za svojim smislom i punoćom, bar tendencijalno. Ujević uglavnom ne veliča čovjeka, izdvajajući ga iz ostale prirode ili gurajući ga u rivalstvo s božanstvom, već »u pepeljastim danima« žudi doseguće smisla svakoga i svih u jedinstvu — koje je bar na nekim mjestima zajedništvo ljubavi.

Ujević je veoma zauzet također oko svijeta *umjetnog*: gradova, strojeva, svega što sve više preuzima tlo prirodnim bićima: »Ovdje sviraju ploče: ovdje pjevaju žice. / Što će, za miloga Boga, tu zalutale ptice / no da svisnu, s ledom, plašljiva srca, sred tmice?« (*Stihovi su postali grad*). »Podižem oči. Gore, oblaci se miču, / a zatim u mlijeku strepnje zvijezde niču. / Tresu se grančice. Bezbrojna srca zebu: da nije u grad proze zabranjen ulaz nebu?« (*Ibid.*). Mislim da se u tom poetskom segmentu također mora uočiti njegova briga da nađe skupni smisao svega postojećeg, uključujući posebno baš i taj mehanizirani svijet, da otkrije neku transcendenciju »mašine«. Naslućivanje njegovo ide negdje na crti koju moramo priključiti problemu socijalnom: »Oni kažu: 'Mi smo duša zbilje. / Mi dižemo dvore, rušimo Bastilje, / iz nas struji u tvar rumen srca vrela. / Mi bratski volimo željezne mašine, / / plamene mašine, / ali da nam iz njih nova snaga sine, / i da svijetla pravda pruži svoju vagu'« (*Zadržane sile bića*).

Naše su citacije prvenstveno iz Tinove poezije poslije prvoga svjetskog rata. U toj periodu njegov je govor strastveno upitan i žudljiv. U poeziji *Žednog kamena na studencu* nekako kao da mu se ostvarila nekadašnja želja »da se ozbiljnim duhom svečano ujesenim« (*Sablasti putovanja*): on je ovdje daleko više iskusan i tihi mudrac negoli uzbuđen žudnik. »Ja krišom pišem / niz ispovijedi / bez propovijedi« (*Pjesma vatre u peći*), — saopćuje on sada—; pa opet: »Starac sam, pun iskustva, i više ćelav no sijedi; proputovao sam postanke i umiranja, i, pred kraj života, pitam se, i vas: što vrijedi?« (*Ridokosi Mesije*, IV).

Sada on zbori rezignirano: »Mi smo išli putem. Put je bio dug, / / Kasno opazismo da je taj put krug« (*Fisharmonika*). Bit je njegove pjesničke riječi, mislim, ostala ista; ipak, postavši mudrosna po nadahnuću Ecclesiastesa, ta riječ »nije dala da je poznaju sred grada, / govoreći rulji: Nisam Ona Ista. / Imala je pravo. Bila je čeznuće, / san o zori, vjetar, bijes što steže gušu. / Samo s putovanjem stekla je pregnuće, / godinama zrenja dobila je dušu / ... Veliko iskustvo nosi s prahom puta, / no s težine sreće sad nju nije preša« (*Dozrijevanje ljepote*).

Ipak, mislim da nije prezreo želju iz *Pogleda u praskozorje*: »Jer znađem da ćeš, novosti s dobrim pogledom majke, / i prije reda, na vrijeme, i neznana ući na vrata.«